

5. В уряді буде створено департамент з української діаспори [Електронний ресурс] // Корреспондент.net. – 18 лютого 2005 – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/253778-v-uryadi-bude-stvoreno-departament-z-ukrayinskoyi-diaspori> (дата звернення: 28.08.2017).

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 р.» №341-р від 15 червня 2006 р. [Електронний ресурс] / офіційний веб-сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/341-2006-%D1%80> (дата звернення: 28.08.2017).

7. Романенчук А. Співпраця із закордонними українцями: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / А. Романенчук // Закарпаття онлайн. – 19 травня 2008 рік. – Режим доступу: <http://zakarpattia.net.ua/News/21903-Spivpratsia-iz-zakordonnymy-ukrainsiamy-stan-problemy-perspektyvy> (дата звернення: 28.08.2017).

8. Агафонов А. И. Украинская диаспора в России (1991–2013 гг.) / А. И. Агафонов // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. – 2014. – №1 (22). – С.57.

9. Зубик А. І. Етногеографічні процеси в середовищі українців Росії / А. І. Зубик // Географія та туризм. – 2014. – Вип.27. – С.203–204.

10. Ионцев В., Ивахнюк И. Модели интеграции мигрантов в современной России / В. Ионцев, И. Ивахнюк. – КАРИМ–Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Научно-исследовательский отчет. – 2013/12.

11. Українська спільнота в Молдові – минуле, теперішнє, майбутнє. – [Електронний ресурс] / веб-сайт української діаспори в Республіці Молдова. – Режим доступу: <https://ukrainiansinmd.wordpress.com/2014/08/19/ukrayinska-spilnota-v-moldovi-minu/> (дата звернення: 28.08.2017).

12. Паламар Л. Специфіка викладання української мови в Молдові / Л. Паламар // Українознавство. – 2005. – №4 (17). – С.109–112.

13. Шахотько Л., Боброва А. Особенности интеграции мигрантов в современной Беларуси / Л. Шахотько, А. Боброва – КАРИМ–Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Научно-исследовательский отчет 2013/10.

14. Моцок В., Макар В., Попик С. Українці та українська ідентичність у сучасному світі / В. Моцок, В. Макар, С. Попик. – Чернівці, 2005.

15. Зубко О. Українці Білорусі. Білоруське громадське об'єднання українців «Ватра». Філії «Дніпро» (м. Могилів) та «Заповіт» (м. Мінськ) (1991–2014 рр.) / О. Зубко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – 2015. – Вип.23.

References

1. Tshhenko Zh. T., Chaptkyova T. I. Diaspora kak ob'ekt sociologicheskogo issledovaniya / Zh. T. Tshhenko, T. I. Chaptkyova // Socis. – М., 1996. – №12. – С.33–42.

2. Tishkov V. A. Rekviev po jetnosu: Issledovaniya po social'no-kul'turnoj antropologii / V. A. Tishkov. – М., 2003. – 544 s.

3. Tishkov V. A. Istoricheskij fenomen diaspor / V. A. Tishkov // Nacional'nye diaspor v Rossii i za rubezhom v XIX–XX vv. / pod red. Ju. A. Poljakova i G. Ja. Tarle. – М., 2001. – С.22.

4. Zakon Ukrainy «Pro pravovyy status zakordonnogo ukrai'ncja» [Elektronnyj resurs] / oficijnyj veb-sajt Verhovnoi' rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4381-17> (data zvernennja: 28.08.2017).

5. V urjadi bude stvoreno departament z ukrai'ns'koi' diaspori [Elektronnyj resurs] // Korrespondent.net. – 18 ljutogo 2005 – Rezhym dostupu: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/253778-v-uryadi-bude-stvoreno-departament-z-ukrayinskoyi-diaspori> (data zvernennja: 28.08.2017).

6. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro shvalennja Konceptii Derzhavnoi' programy spivpraci iz zakordonnymy ukrai'ncjami na period do 2010 r.» №341-r vid 15 chervnja 2006 r. [Elektronnyj resurs] / oficijnyj veb-sajt Verhovnoi' rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/341-2006-%D1%80> (data zvernennja: 28.08.2017).

7. Romanenchuk A. Spivpracja iz zakordonnymy ukrai'ncjami: stan, problemy, perspektyvy [Elektronnyj resurs] / A. Romanenchuk // Zakarpattia onlajn. – 19 travnja 2008 rik. – Rezhym dostupu: <http://zakarpattia.net.ua/News/21903-Spivpratsia-iz-zakordonnymy-ukrainsiamy-stan-problemy-perspektyvy> (data zvernennja: 28.08.2017).

zakarpattia.net.ua/News/21903-Spivpratsia-iz-zakordonnymy-ukrainsiamy-stan-problemy-perspektyvy (data zvernennja: 28.08.2017).

8. Agafonov A. I. Ukrainskaja diaspora v Rossii (1991–2013 gg.) / A. I. Agafonov // Vestnik Permskogo nacional'nogo issledovatel'skogo politehnicheskogo universiteta. Social'no-jekonomicheskie nauki. – 2014. – №1 (22). – С.57.

9. Zubyk A. I. Etnogeografichni procesy v seredovyshhi ukrai'nciv Rosii' / A. I. Zubyk // Geografija ta turizm. – 2014. – Vyp.27. – С.203–204.

10. Ioncev V., Ivahnjuk I. Modeli integracii migrantov v sovremennoj Rossii / V. Ioncev, I. Ivahnjuk. – KARIM–Vostok – Konsorcium prikladnyh issledovanij po mezhdunarodnoj migracii. Nauchno-issledovatel'skij otchet. – 2013/12.

11. Ukrai'ns'ka spil'nota v Moldovi – mynule, teperishnje, majbutnje. – [Elektronnyj resurs] / veb-sajt ukrai'ns'koi' diaspori v Respublicii Moldova. – Rezhym dostupu: <https://ukrainiansinmd.wordpress.com/2014/08/19/ukrai'ns'ka-spil'nota-v-moldovi-mynu/> (data zvernennja: 28.08.2017).

12. Palamar L. Specyfika vykladannja ukrai'ns'koi' movy u Moldovi / L. Palamar // Ukrai'noznavstvo. – 2005. – №4 (17). – С.109–112.

13. Shahot'ko L., Bobrova A. Osobennosti integracii migrantov v sovremennoj Belarusi / L. Shahot'ko, A. Bobrova – KARIM–Vostok – Konsorcium prikladnyh issledovanij po mezhdunarodnoj migracii. Nauchno-issledovatel'skij otchet 2013/10.

14. Mocok V., Makar V., Popyk S. Ukrai'nci ta ukrai'ns'ka identychnist' u suchasnomu sviti / V. Mocok, V. Makar, S. Popyk. – Chernivci, 2005.

15. Zubko O. Ukrai'nci Bilorusi. Bilorus'ke gromads'ke ob'jednannja ukrai'nciv «Vatra». Filii' «Dnipro» (m. Mogylyiv) ta «Zapovit» (m. Mins'k) (1991–2014 rr.) / O. Zubko // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Istorychni nauky». – 2015. – Vyp.23.

Kasianova M. M., PhD, Associate Professor at the Department of International Relations and Foreign Policy of Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraine, Vinnytsia), m.kasianova@donnu.edu.ua

Functioning of the Ukrainian Diaspora in Belarus, Moldova and Russia

The Ukrainian diaspora has played an important role in positioning the Ukrainian state in the international arena. Meanwhile, in the region under study, its influence was less noticeable, as it always diminished the lack of local government support, which was caused both by objective reasons (Moldova, Belarus) and by the corresponding state policy (the Russian Federation). One of the main problems of communication between Ukraine and its diaspora in the territory of the Russian Federation, the Republic of Belarus and the Republic of Moldova was the reluctance to compromise on the political direction of the country and its further development. The insufficient level of funding has also negatively impacted the formation and development of new Diasporas. As a result, the interaction between Ukraine and its diaspora in the region at the end of the XX – early XXI century constantly diminished its turns. This negatively affected the representation of our country's image on the international scene.

Keywords: migration, migration processes, diaspora, adoption.

* * *

УДК 323.15(477)«20»

Коцур В. В.,

кандидат політичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу національних меншин, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (Україна, Київ), kotsurv@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ СХОДУ–ЗАХОДУ УКРАЇНИ В ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕГОНАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТ. І УРОКИ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО

Розкриваються особливості етнополітичних процесів в Україні на початку ХХІ ст. під час виборів 2004 року та Помаранчевої революції. Висвітлюються особливості політичних технологій під час виборчого процесу щодо національних меншин України. Установлено, що найбільш активно під

час Помаранчевої революції проявляла власну позицію кримськотатарська національна меншина. Значна частина кримськотатарського населення півострова підтримала В. А. Ющенка. Водночас його перемога активізувала проросійські та кримськотатарські рухи: перші не визнавали результати перевиборів Президента України і надалі пропагували сепаратизм, інші – домагалися покращення статусу кримськотатарського народу. Визначено, що під час Помаранчевої революції, одним із ключових питань, яким намагалися спекулювати в таборі В. Ф. Януковича, було питання єврейської меншини в Україні. З'ясовано, що В. А. Ющенко врахував прорахунки виборчого штабу у другому турі і в політичні перегони активно залучали національні меншини, зокрема, найбільшу громадську організацію угорської меншини на Закарпатті. Доведено, що національні меншини під час президентської виборчої кампанії 2004 р., революційних подій 2004–2005 рр. виявили активну позицію в обох таборах кандидатів, а уроки політичних протистоянь початку XXI ст. слід засвоїти і використувати в сучасній етнополітиці з урахуванням демократичного європейського вибору українського народу.

Ключові слова: національні меншини, Україна, виборча кампанія 2004 р., «Помаранчева революція», Російська Федерація, російська національна меншина, політизація, етнополітичні процеси, Крим, мова, громадсько-політична діяльність.

Унікальне геополітичне розташування України відкрило перед нею нові горизонти розвитку. Україна зробила цивілізаційний вибір – інтеграцію в ЄС та НАТО. Для неї є визначальним вектором соціокультурного та політичного розвитку в XXI столітті. Водночас Україна розбудовується в нових історичних реаліях позначеними зовнішніми викликами XXI століття. І це слід враховувати в етнонаціональній політиці на державному рівні, коли ведеться «мережева війна з боку Росії». «Розпач і горе матерів героїв Небесної Сотні, анексія Криму, мародерства, убивства, катування під супровід кремлівської пропаганди... Це реалії новітньої підступної, злочинної війни, хоч би як її не називати: гібридною, мережевою, інформаційною» [15, с. 20–21].

У даному огляді автор прагне розкрити деякі особливості етнополітичних процесів, що відбувалися в Україні на початку 2000–х рр., зокрема під час президентських виборів 2004 року та Помаранчевої революції. Саме тоді, на думку, автора закладалися в фундамент української суспільно-політичної будови перші цеглини «гібридної війни» непомічені тогочасними політиками, державними діячами або завідома використані для задоволення політичних амбіцій та маніпулюванням електоральним соціумом.

Етнополітичні процеси в Україні, зокрема, суспільно-політична діяльність угорської національної меншини, неодноразово була предметом дослідження І. Рафальського [19], М. Панчука, О. Майборода [14], В. Войналовича, О. Калакури, В. Котигоренка [7], О. Рафальського [20], О. Ляшенка, Н. Макаренко, Л. Ковач, В. Коцура [6], Н. Кочан, Ю. Ніколаїца, О. Позняк, М. Рябчука та ін.

Привертають увагу публікації вітчизняних учених, присвячені різноаспектним питанням організації етнополітичного менеджменту в Україні. Тут варто відзначити дослідження В. Котигоренка [12, с. 48–63] та Г. Луцишин [13].

Участь представників національних меншин України в етнополітичних процесах аналізувалася зарубіжними дослідниками. Найвиразніше ці тенденції відображені в працях В. Рейзінгера, А. Міллера, В. Леслі, К. Хілла, Е. Вільсона, С. Хангтінгтона, М. Татур та інших.

Незважаючи на вагомий науковий напрацювання з даної проблематики, питання місця і ролі національних меншин в Помаранчевій революції та на виборах 2004 року залишаються маловивченими та потребують подальших дослідницьких розвідок, особливо в площині

зовнішніх впливів на політику України початку XXI століття.

Однією із ключових сил, яка активно проявляла власну позицію під час Помаранчевої революції стали кримські татари, більша частина яких підтримали на президентських перегонах В. А. Ющенка, сподіваючись на подальше законодавче вирішення статусу корінного народу Кримського півострова. Значна частина кримськотатарського населення півострова підтримало В. А. Ющенка, про що зазначив Меджліс. Зокрема, згідно з результатами переголосування 26 грудня 2004 р. 178 755 (15,4%) виборців АР Криму віддали свої голоси за «помаранчевого» кандидата. Меджліс заявляв, що 108 тисяч голосів за В. А. Ющенка віддали кримські татари [18, с. 79]. Відзначимо, що кримські татари традиційно підтримували демократичні та проукраїнські сили [23]. Однак це лише більше третини голосів всього кримськотатарського населення. На думку С. В. Адамовича, це пояснювалося недовірою представників кримськотатарського народу до Меджлісу та Курултаю через співпрацю з націонал-демократичними силами [1, с. 462]. Активізувалися на півострові кримськотатарські націоналістичні рухи, зокрема «Адлет», «Авдет», «Хизб ут Тахрир аль Ісламія», які діяли на протигагу російському екстремізму в 2000–х рр. і водночас мали на меті здобути незалежність для Криму або, як відзначала газета «Вилаят Крим», відродження кримськотатарської нації з приходом держави Халіфат [5, с. 256]. Під час Помаранчевої революції представники правих сил кримськотатарського народу підтримували курс кандидата в президента В. А. Ющенка. З іншого боку, враховуючи конфлікти з російською меншиною на півострові, ці організації були проти проросійської політики В. Ф. Януковича.

Значний відсоток кримських татар вважали, що Україна має зберегти територіальну цілісність, і виступали проти федералізації південно-східних регіонів України. Зокрема, Кримськотатарський молодіжний центр, який ще з 2003 р. входив у коаліцію молоді «Наша Україна», об'єднали навколо себе всю молодь, яка виступила проти президентства режиму В. Ф. Януковича. Одна із учасниць Помаранчевої революції Таміла Ташева у своїх спогадах зазначала, що підготовка до подій 2004 р. розпочалися ще у 2003 р. Багато проросійських, недемократичних рухів перешкождали об'єднанню патріотичних організацій, які переслідувалися правоохоронними органами, проросійськими організаціями, які були не задоволені розповсюдженням проукраїнської позиції на півострові. Під час революції Тамілу Ташеву разом з подругою-журналісткою переслідували у вузі за підтримку помаранчевих та Меджлісу. Активістка зазначала, що переслідування інакомислячих – звичайна практика на території півострова, а тому багато, хто з активістів постраждав за свої погляди [4].

Перемога на президентських виборах В. А. Ющенка одночасно активізувала проросійські та кримськотатарські рухи. Якщо перші не визнавали результати перевиборів Президента України і надалі пропагували сепаратизм, то останні висловлювали незадоволення тогочасним статусом кримськотатарського народу. Зокрема, М. Джемилев наполягав на наданні кримськотатарській мові такого ж статусу як українській та російській на території півострова, а також введенні принципово

нових механізмів представництва кримських татар в урядових структурах регіону. Меджліс, як організація яка підтримала В. А. Ющенка на виборах та під час Помаранчевої революції, вимагала вирішення земельного питання. Ігнорування цих проблем, означало підтримку радикальних кримськотатарських рухів, зокрема під час незаконного захоплення земельних ділянок [1, с. 462–463].

Враховуючи підйом національних рухів під час Помаранчевої революції, одним із ключових питань, яким намагався спекулювати політичний табір В. Ф. Януковича – це єврейська національна меншина. Стратегія цієї кампанії полягала в трьох ключових напрямках: висвітлення В. Ф. Януковича як політика–ліберала, формування образу «антисеміта» В. А. Ющенка, переконання діаспори в чесності, прозорості і демократичності виборів [17, с. 268]. Висвітленням В. А. Ющенка як антисеміта займався Алекс Кісельов, найнятий штабом В. Ф. Януковича для формування іміджу нового президента. У газеті «Washington Jewish Week» опубліковано висловлювання Алекса Кісельова стосовно «заплямованої репутації відносно прав національних меншин» [22]. Звісно такі заяви були безпідставними і використовувалися у зв'язку з активізацією в Україні націоналістичних рухів. Про те, що В. А. Ющенко не був ні антисемітом, ні ксенофобом свідчить його заява про виключення з депутатської фракції блоку «Наша Україна» О. Я. Тягнибока, через націоналістичну позицію [3].

Відзначимо, що переважна частина єврейської етнічної спільноти в 2004 р. здебільшого підтримала «помаранчевих». Деякі автори пов'язують з перебуванням в оточенні В. А. Ющенка політиків єврейської нацменшини. Зокрема, в журналістській статті Марії Чижевської наводяться приклади «помаранчевих» політиків–євреїв, а також думки інших журналістів з цього приводу [8]. З іншого боку, голова Всеукраїнського єврейського конгресу В. З. Рабинович заклик єврейські громади не втручатися в політичні справи, оскільки вона сама собою керує. Натомість він наголошував на необхідності координації благодійністю [11, с. 424]. Таким чином, чіткого політичного визначення серед єврейської спільноти не було в 2004 р., проте все ж частина їх представників підтримала Помаранчеву революцію.

Нагадаємо позицію голови Верховної Ради АР Крим Б. Дейча (2002–2006), який засуджував будь–які прояви сепаратизму, запропонувавши «помаранчевій» та «біло–блакитній» сторонам діяти в межах законодавства. Водночас, він ініціював розгляд представниками всіх областей України меморандуму «Про міжрегіональне співробітництво задля забезпечення громадянського миру та державної єдності України». Він, також, ініціював звернення до прокуратури АР Крим щодо розслідування факту збору підписів за приєднання Криму до Росії. З іншого боку, 30 листопада 2004 р. Б. Дейч, ймовірно під тиском радикальних сил, відправив делегацію з Криму на з'їзд у Сіверськодонецьк для підтримки його рішень [1, с. 458–460].

На початку 2000–х рр. під патронажем провідних єврейських товариств збиралися різні етнічні громади, зокрема, було засновано Конгрес національних громад України. Під час президентської виборчої кампанії в 2004 р. організація підписала угоду з політичною

партією «Наша Україна» щодо створення дитячого табору «Джерела толерантності», організації семінарів журналістів національної преси та молодих лідерів різних етнічних спільнот та ін. [11, с. 424]. Таким чином, частина єврейської етноспільноти підтримала В. А. Ющенка, попри пропаганду штабу «біло–блакитних» стосовно проявів антисемітизму та ксенофобії «помаранчевого» кандидата.

Західна Україна цілком підтримала В. А. Ющенка, зважаючи на його євроінтеграційну спрямованість та національну налаштованість. Водночас населення Закарпаття проявило досить низьку підтримку В. А. Ющенку серед всіх областей західної України. На думку ужгородського журналіста О. Гавроша низькі результати опозиційного кандидата пояснюються насамперед із залученням регіонального адмінресурсу в регіоні [16, с. 239]. Виборчий штаб В. Ф. Януковича в Закарпатті був готовий організувати підтримку свого кандидата за сценарієм виборів у Мукачевому в 2004 р. Угорський депутат Дьордь Бергу назва їх найдивнішими, порівнюючи із місцевими виборами у Вірменії та муніципальними виборами в Косово. Тоді було використано правоохоронні органи для тиску на населення регіону, засоби масової інформації пропагували виключно одного кандидата, а на дільницях відбувалися фальсифікації, про що зазначали іноземні спостерігачі [17, с. 261]. Таким чином, на Закарпатті було сформовано усі умови для перемоги провладного кандидата, а також апробовано всілякі порушення виборчого законодавства з метою позбавлення опонента підтримки в області.

Заклики штабу В. Ф. Януковича до федералізації, зумовили активізацію автономістів Закарпатської області. Зокрема, русини, які від початку 2000–х рр. розгорнули політичний рух спрямований на визнання їх Україною і світом як окремого етносу, наприкінці 2004 р. сподівалися на створення власної автономії. Втім, у русинському русі відбувся розкол на поміркованих (Ужгородське, Великоберезнянське товариства карпатських русинів, Ужгородське товариство ім. О. Духновича, товариства русинської інтелігенції Закарпаття) та радикально налаштованих («Общество Кирила і Мефодія», «Підкарпатська Русь України», Соїм підкарпатських русинів). Так, якщо перші підтримали В. А. Ющенка, відмовляючись від перегляду статусу регіону, то другі були на стороні В. Ф. Януковича, при цьому наголошуючи на необхідності надання автономії Закарпаттю. Заяву останніх передбачалося озвучити на Сіверськодонецькому з'їзді, на якому вже були оголошені ідеї стосовно федералізації [9, с. 584–585]. Не виключено, що радикальні організації русинів, які підтримували ідеї федералізації, стали частиною стратегії розвалу української державності, котру впроваджували російські політтехнологи в листопаді–грудні 2004 р. [1, с. 706]. Відзначимо, що радикальні русинські рухи, на думку багатьох експертів, фінансувалися і підтримувалися Російською Федерацією. Зокрема, в угорській пресі стверджувалося, що зовнішня розвідка Російської Федерації має пряме відношення до розгортання радикального русинства [5, с. 263].

Політтехнологи В. Ф. Януковича всіляко використовували настрої національних меншин на Закарпатті в своїх політичних цілях. Провладний

кандидат отримав більшість голосів в угорськомовних регіонах, зокрема на Берегівщині, незважаючи на близькість угорцям євроатлантичного шляху розвитку. На думку експертів, це пов'язано з відсутністю альтернативних державним джерел інформації та насаджуванням пропагандою страху перед українським націоналізмом [16, с. 238]. З іншої боку, певну роль відігравали угорські націоналістичні організації, які прагнули сформувати автономію в регіоні.

Під час другого туру виборів Президента України штаб В. А. Ющенка, зрозумівши свою помилку під час кампанії по залученню електорату національних меншин на свій бік, стали активніше працювати з угорськими громадськими організаціями. Зокрема, до участі у виборчій кампанії опозиційного кандидата у Президенти України було залучено найбільшу громадську організацію угорської меншини на Закарпатті – Товариство угорської культури Закарпаття. У Києві голова товариства М. Ковач у присутності экс-прем'єра Угорщини В. Орбана, який був беззаперечним авторитетом для угорців України, підписав з В. А. Ющенком угоду про співпрацю на виборах [16, с. 241]. Підписання угоди з Товариством мало на меті залучити угорську меншину на сторону «помаранчевих», оскільки зазвичай вони обирали ті організації, в яких є представники їхнього етносу [23].

Підтримку євроінтеграційному, демократичному вибору висловили поляки. Зокрема, в грудні 2004 р. 52% поляків цікавилися революційними подіями в Україні, з них 54% – підтримували В. А. Ющенка, а 2% – В. Ф. Януковича [21, с. 102]. Польські засоби масової інформації, зокрема періодичні видання «Gazeta Wyborcza», «Rzeczpospolita», «Polityka» та інші, представили В. А. Ющенка не лише як лідера опозиції, а й політика, який відкритий до Європи, в той час як В. Ф. Януковича називали кримінальником [21, с. 101]. Враховуючи той факт, що Польща забезпечувала інформаційними ресурсами поляків в Україні, варто припустити, що абсолютна більшість цієї етнomenшини сприймала європейську налаштованість В. А. Ющенка. Долучилися до політичних подій в Україні наприкінці грудня 2004 р. і польські лідери, зокрема президент А. Квасневський та колишній лідера «Солідарності» Л. Валенса [10, с. 79]. Польська меншина в Україні також здебільшого підтримала опозиційного кандидата. Відзначимо, що Помаранчева революція фактично покращила взаємовідносини з Польщею, а самі поляки позитивніше стали відноситися до українців.

Упродовж 2004–2005 рр. румунська громада Чернівецької області мала найрозвинутішу мережу національно-культурних товариств у регіоні [2], що свідчило про потужний розвиток румунської меншини. Водночас окремі товариства, організації та засоби масової інформації, зокрема «Аркашул», «Плаїя роменеск», розпалювали «історичні образи» та сепаратистські настрої шляхом викривлено висвітлення негативних реальних та уявних подій в регіоні. Найбільшого загострення ситуація набула під час президентської виборчої кампанії в 2004 р. Політтехнологи В. Ф. Януковича будь-якою ціною намагалися здобути перемогу в області, а тому задіяли значні ресурси для розгортання протистояння між різними етнічними спільнотами. Штаб провладного кандидата нав'язував серед національних меншин тезу про радикальний

націоналізм як ідеологічну основу опозиції, який загрожував їхнім правам. Оскільки В. А. Ющенко мав більші симпатії в українського населення Чернівецької області, то загострення міжетнічних протистоянь розглядалося як мобілізація нацменшин для підтримки провладного кандидата [1, с. 811].

В умовах активного розгортання Помаранчевої революції, румунська громада Глибоцького району Чернівецької області апелювали до румун України та Румунії, зазначаючи, що фальсифікації виборів на яких, на їхню думку переміг В. А. Ющенко та невизнання народного волевиявлення стануть приводом для проголошення Буковини автономним регіоном, а згодом і його незалежності [1, с. 811]. Звісно, румунська меншина підтримувала демократичний вибір та євроінтеграційний шлях України, що безумовно зближувало її з Румунією. Водночас на тлі сепаратистських закликів у Сіверодонецьку, такі заяви завдавали шкодили самостійності і соборності України, а сам факт їх існування свідчив про існування певних сепаратистських тенденцій на Буковині.

Національні меншини під час президентської виборчої кампанії 2004 р., революційних подій 2004–2005 рр. виявили активну позицію в обох таборах, оскільки з перемогою того чи іншого кандидата розв'язувалися певні етнополітичні перспективи. Звісно більшість національних меншин України підтримували про європейський шлях розвитку. Водночас частина росіян, угорців, кримських татар, русинів підтримували В. Ф. Януковича та зближення України з Білоруссю і Росією. Це указувало на значну роботу пророблену російськими політтехнологами у регіонах компактного проживання національних меншин, що вимагало особливої уваги до національної проблематики проєвропейського, демократичного обраного президента в своїй внутрішній і зовнішній політиці.

Отже, національні меншини України брали активну участь у президентських виборах 2004 року, серед яких були і прихильники і противники Помаранчевої революції. У виборчій кампанії національні меншини використовувалися як один із ключових елементів прирощення електорату. Інформаційна, адміністративна, ресурсна монополія, підтримка Російської Федерації були спрямовані на формування у національних меншин Сходу, Півдня України та Криму хибного образу В. А. Ющенка як радикального українського націоналіста, що сприяло відносно високому рівню підтримки провладного кандидата. Такі ж методи використовувалися серед угорців і русинів Закарпаття, румунів Чернівецької області, що знижувало рівень підтримки В. А. Ющенка серед національних меншин. Водночас під час Помаранчевої революції, за підтримки країн Європи, румунська, частина угорської, єврейська, польська меншини підтримували демократичний шлях розвитку України, її зближення з Європейським союзом та НАТО. Уроки виборчої кампанії 2004 року мали б упередити політиків від необачних кроків у національних питаннях у наступному десятилітті, поцінуючи суверенітет, територіальну цілісність і демократичний європейський вибір Української держави. На превеликий жаль цього не сталося і український народ вкотре виборює свою незалежність у двобій з останньою імперією XXI століття.

Список використаних джерел

1. Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України / С. В. Адамович. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 884 с.
2. Адамович С. Чернівецька область в контексті ідеї соборності / С. Адамович. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/1664.pdf>
3. Віктор Ющенко проти антисемітизму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naspravdi.org>
4. Волонтери. Мобілізація добра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1037976>
5. Головка В. Екстремізм та радикалізм в Україні: особливості формування, основні напрями, форми протидії з боку держави / В. Головка // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2010. – Вип.19 (2). – С.248–276.
6. Донбас в етнополітичному вимірі. – Київ: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
7. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості / Панчук М., Євтух В., Войналович В., Котигоренко В., Калакура О., Кочан Н., Макаренко Н., Горбань Т., Ляшенко О., Ковач Л. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – 396 с.
8. Євреї керують Україною: добре це чи погано? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/yevrei_keruyut_ukrainoyu_dobre_tse_chy_pogano_227308.html
9. Закарпаття в етнополітичному вимірі. – Київ: ІПІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 682 с.
10. Калакура О. Я. Польська меншина як чинник україно-польської співпраці на сучасному етапі / О. Я. Калакура // Історичний архів. – 2011. – Вип.6. – С.73–79.
11. Кальян С. Єврейські громадські організації: специфіка становлення та діяльності / С. Кальян // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України: Зб. наук. праць. – Київ, 2006. – Вип.32. – С.415–427.
12. Котигоренко В. Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні / Віктор Котигоренко // Політичний менеджмент. – 2004. – №6 (9). – С.48–63.
13. Луцишин Г. І. Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу: монографія / Галина Луцишин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 364 с.
14. Майборода О. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні / О. Майборода – К.: УАДУ, 1996.
15. Мейс Д. Україна: матеріалізація привидів / Д. Мейс. – Київ: Кліо, 2016.
16. Остапеч Ю. О. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри: дис. докт. політ. наук: 23.00.02 / Ю. О. Остапеч. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужго, 2016. – 550 с.
17. Офіцинський Р. Політичний розвиток незалежної України (1991–2004) в аспекті європейської ідентичності (На матеріалах періодики Заходу) / Р. Офіцинський // [Монографія]. – Київ, 2005. – 468 с.
18. Політичний процес в Автономній Республіці Крим: особливості, суперечності, прорахунки (1991–2014 рр.) // Аналітична доповідь. – К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 304 с.
19. Рафальський І. О. Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні виклики / І. О. Рафальський. – Київ: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Ніжин: Видавництво Лисенко М. М., 2016. – 480 с.
20. Рафальський І. О. Національні меншини України у ХХ столітті / І. О. Рафальський // Історіографічний нарис. – К., 2000. – 447 с.
21. Хахула Л. І. Державотворчі та національно-демократичні процеси в Україні 1991–2014 рр.: польський суспільно-політичний дискурс / Л. І. Хахула // Українознавчий журнал. – 2015. – №1. – С.92–107.
22. Шара Л. Імідж Януковича у США: Хіба живуть воли як ясла повні? / Л. Шара // Українська правда. – 2004. – 10 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/11/10/3004043/>
23. Як голосують нацменшини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavred.info/archive/2009/09/18/160308-8.html>
24. Adamovych S. Chernivetska oblast v konteksti ideji sobornosti / S. Adamovych [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://194.44.152.155/elib/local/1664.pdf>
25. Viktor Yushchenko proty antysemityzmu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://naspravdi.org>
26. Volontery. Mobilizatsiia dobra [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1037976>
27. Holovko V. Ekstremizm ta radykalizm v Ukraini: osoblyvosti formuvannya, osnovni napriamy, formy protydii z boku derzhavy / V. Holovko // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: Mizhvid. zb. nauk. pr. – 2010. – Vyp.19 (2). – S.248–276.
28. Donbas v etnopolitychnomu vymiri. – Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. – 584 s.
29. Etnopolitychni protsesy v Ukraini: rehionalni osoblyvosti / Panchuk M., Yevtukh V., Voinalovych V., Kotyhorenko V., Kalakura O., Kochan N., Makarenko N., Horban T., Liashenko O., Kovach L. – Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2011. – 396 s.
30. Ievrei keruiut Ukrainoiu: dobre tse chy pogano? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://vgolos.com.ua/news/yevrei_keruyut_ukrainoyu_dobre_tse_chy_pogano_227308.html
31. Zakarpattia v etnopolitychnomu vymiri. – Kyiv: IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2008. – 682 s.
32. Kalakura O. Ia. Polska menshyna yak chynnyk ukraïno-polskoi spivpratsi na suchasnomu etapi / O. Ia. Kalakura // Istorychnyi arkhiv. – 2011. – Vyp.6. – S.73–79.
33. Kalian S. Yevreiskii hromadskii orhanizatsii: spetsyfika stanovlennia ta diialnosti / S. Kalian // Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy: Zb. nauk. prats. – Kyiv, 2006. – Vyp.32. – S.415–427.
34. Kotyhorenko V. Stanovlennia derzhavnogo etnopolitychnogo menedzhmentu v Ukraini / Viktor Kotyhorenko // Politychnyi menedzhment. – 2004. – №6 (9). – S.48–63.
35. Lutsyshyn H. I. Natsionalna konsolidatsiia Ukrainy v umovakh suchasnogo politychnogo protsesu: monohrafiia / Halyna Lutsyshyn. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2012. – 364 s.
36. Maiboroda O. Etnonatsionalni protsesy v suchasniï Ukraini / O. Maiboroda – K.: UADU, 1996.
37. Meis D. Ukraina: materializatsiia pryvydiv / D. Meis. – Kyiv: Klio, 2016.
38. Ostapets Yu. O. Elektoralni protsesy v Ukraini: zahalno-natsionalnyi ta rehionalnyi vymiry: dys. dokt. polit. nauk: 23.00.02 / Yu. O. Ostapets. – DVNZ «Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet». Uzhho, 2016. – 550 s.
39. Ofitsynskiy R. Politychnyi rozvytok nezalezhnoi Ukrainy (1991–2004) v aspekti yevropeiskoi identychnosti (Na materialakh periodyky Zakhodu) / R. Ofitsynskiy // [Monohrafiia]. – Kyiv, 2005. – 468 s.
40. Politychnyi protses v Avtonomnii Respublitsi Krym: osoblyvosti, superechnosti, prorakhunky (1991–2014 rr.) // Analitichna dopovid. – K.: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2016. – 304 s.
41. Rafalskyy I. O. Natsionalno-derzhavne samovyznachennia Ukrainy: vnutrishni chynnyky ta zovnishni vyklyky / I. O. Rafalskyy. – Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. – Nizhyn: Vydavnytstvo Lysenko M. M., 2016. – 480 s.
42. Rafalskyy I. O. O. Natsionalni menshyny Ukrainy u XX stolitti / I. O. Rafalskyy // Istoriografichnyi narys. – K., 2000. – 447 s.
43. Khakhula L. I. Derzhavotvorchi ta natsionalno-demokratychni protsesy v Ukraini 1991–2014 rr.: polskyi suspijno-politychnyi dyskurs / L. I. Khakhula // Ukrainoznavchyy zhurnal. – 2015. – №1. – S.92–107.
44. Shara L. Imidzh Yanukovycha u SShA: Khiba zhyvut voly yak yasla povni? / L. Shara // Ukrainska pravda. – 2004. – 10 lystopada [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/11/10/3004043/>
45. Iak holosuiut natsmenshyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://glavred.info/archive/2009/09/18/160308-8.html>

References

1. Adamovych S. V. Sobornist ta rehionalnyi rozvytok u suspijno-politychnomu zhytti nezalezhnoi Ukrainy / S. V. Adamovych. – Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2009. – 884 s.

This article reveals the peculiarities of ethno-political processes in Ukraine at the beginning of the twenty-first century during the 2004 elections and the Orange Revolution. The peculiarities of political technologies during the electoral process concerning the national minorities of Ukraine are highlighted. It was established that the Crimean Tatar national minority was the most active during the Orange

Revolution. Much of the Crimean Tatar population of the peninsula supported V. A. Yushchenko. At the same time, the pro-Russian and Crimean Tatar movements intensified his victory: the first did not recognize the results of the re-election of the President of Ukraine and further propagated separatism, others – sought to improve the status of the Crimean Tatar people. It is determined that during the Orange Revolution, one of the key issues that V. F. Yanukovich tried to speculate, was the issue of the Jewish minority in Ukraine. It was found out that Victor Yushchenko took into account the miscalculations of the electoral headquarters in the second round, and in the political races actively attracted national minorities, in particular, the largest public organization of the Hungarian minority in Transcarpathia. It is proved that national minorities during the 2004 presidential election campaign, the 2004–2005 revolutionary events, showed an active position in both camps of candidates. The lessons of political confrontation at the beginning of the 21st century should be learned and used in contemporary ethno politics account the democratic European choice of the Ukrainian people.

Keywords: national minorities, Ukraine, 2004 election campaign, Orange Revolution, Russian Federation, Russian national minority, politicization, ethnopolitical processes, Crimea, language, socio-political activity.

* * *

УДК 930.24:338.3:631.147:631.57(477)

Орехівський В. Д.,

кандидат технічних наук, здобувач, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (Україна, Київ), Orekhovskiy@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ (1990–ті – 2000–ні роки)

Встановлено, що упродовж 1990–х – 2000–х років основним чинником поширення органічного землеробства в Україні стала світова тенденція до зростання попиту на органічну продукцію, усвідомлення світовою спільнотою необхідності збереження навколишнього природного середовища і популяризація здорового способу життя. Визначено, що у роки незалежності України організовано потужні аграрні підприємства з виробництва сертифікованої органічної продукції. З'ясовано, що діяльність зазначених підприємств базувалась на запровадженні органічного землеробства із застосуванням системи дієвих природних заходів, що сприяло оптимальному росту сільськогосподарських культур та отриманню екологічно чистої продукції.

Ключові слова: розвиток, аграрні підприємства, органічне землеробство, дієві природні заходи, екологічно чиста продукція.

За останні роки зросла зацікавленість спільноти до органічного землеробства, яке сприяє природному відновленню родючості ґрунту і підтриманню рівноваги у природі, від чого залежить економічний розвиток сільського господарства країни [1, с. 61]. Все більша кількість аграрних підприємств США, Китаю, Індії, Японії і країн Євросоюзу почали здійснювати господарювання в гармонії з природою. Кінцевою метою їх діяльності стало альтернативне традиційному екологічно збалансоване органічне землеробство [2, с. 10]. Основним чинником поширення органічного землеробства в Україні, з одного боку, стала світова тенденція до зростання попиту на органічну продукцію та сировину, ціна на яку значно вища порівняно з традиційною, а з іншого – усвідомлення світовою спільнотою необхідності збереження навколишнього природного середовища, екологізація господарської діяльності та популяризація здорового способу життя [3, с. 345].

Дослідженню проблем розвитку виробництва органічної продукції присвячені праці багатьох вітчизняних вчених–теоретиків та практиків: С. С. Антонця, В. І. Артиша, П. І. Бойка, В. І. Кисіля, Н. П. Коваленко, П. В. Писаренка, П. О. Стецишин,

Я. А. Федоренко, М. М. Федорова, Т. О. Чайки та ін. Проте залишаються недостатньо дослідженими особливості розвитку аграрних підприємств з виробництва органічної продукції у різних ґрунтово–кліматичних зонах України упродовж 1990–х – 2000–х років.

Упродовж 1990–х – 2000–х років Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Згідно з даними Федерації органічного руху України, сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів у країні почав розвиватись з початку 2000–х років, склавши у 2005 р. – 200 тис. євро і збільшившись у 2017 р. до 29,4 млн. євро, тобто майже у 150 разів [4]. Упродовж 2002–2016 рр. площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних для вирощування органічної продукції, підвищилась з 164,45 тис. га до 411,20 тис. га, тобто на 250% [4]. За ці роки кількість українських сертифікованих органічних господарств різного розміру – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до декількох тисяч гектарів ріллі, збільшилась з 31 до 360, тобто майже у 12 разів [4]. Більшість аграрних підприємств з виробництва органічної продукції розташовані у Західній Україні, Полтавській, Чернігівській, Київській, Вінницькій, Житомирській, Одеській, Херсонській областях та спеціалізуються переважно з вирощування зернових, зернобобових і олійних культур [5, с. 34]. Україна має великий потенціал для розвитку виробництва органічної продукції, адже площа земель органічного призначення становить лише 1% від їх загального обсягу [6, с. 18].

Одним з найстаріших та потужніших вітчизняних аграрних підприємств, яке працює виключно за технологіями органічного землеробства, є ПП «Агроєкологія» Шишацького району Полтавської області, створене у 1976 р. на основі колгоспу ім. Орджонікідзе. Його засновник С. С. Антонєць вже понад 40 років успішно застосовує та удосконалює технології виробництва екологічно чистої продукції рослинництва і тваринництва, збереження та розширеного відтворення родючості ґрунту [7, с. 3]. Система органічного землеробства у господарстві базується на використанні: науково обґрунтованої структури посівних площ і спеціалізованих сівозмін із насиченням багаторічними бобовими травами до 25–27%; застосуванні мілкого безпліцевого обробітку ґрунту, що зберігає природну структуру орного шару, не руйнуючи в ньому вертикальну орієнтацію аерації; вирощуванні сидеральних культур, як зелених добрив та внесенні науково обґрунтованих норм органічних добрив, що забезпечує рослини поживними речовинами і формує позитивний баланс гумусу; екологічно безпечних агротехнічних та біоценотичних заходів у технологіях вирощування сільськогосподарських культур [8, с. 17].

Загальна площа угідь ПП «Агроєкологія», сертифікованих для органічного землеробства, становить понад 8 тис. га. У структурі посівних площ нараховується близько двадцяти сільськогосподарських культур, що забезпечують біологічне різноманіття агрофітоценозів та сприяють оптимізації фітосанітарного стану посівів. Обов'язковими заходами для формування поживного режиму ґрунту є включення в